

Поховання знатної скіфянки У “Великому кургані” М.І.Веселовського

В останні два десятиліття в польових дослідженнях скіфських старожитностей з'явився вельми цікавий, перспективний напрямок – повторні розкопки великих скіфських могил, які вперше вивчалися ще дореволюційними археологами за застарілими на сьогодні методиками.

Метою таких досліджень є не лише нові матеріальні знахідки, що неминуче залишалися в могилах скіфської знаті внаслідок недосконалих методичних прийомів розкопок, які лише проходили протягом ХІХ ст. апробацію практикою, а й встановлення справжніх структур насипу того чи іншого кургану, розміщення у ньому поховальних споруд, їх конструкцій та інше.

Вже перші спроби у цьому напрямку завершилися блискучими результатами: це дослідження Ю.В.Болтриком кургану Огуз, останні розкопки знаменитого Чортомлика Ю.В.Мурзіним та Р.Ролле, аж надто несподіваний успіх С.А.Скорого і Я.Хохоровського під час дослідження Великого Рижанівського кургану.

Подібна спроба повторного дослідження великого скіфського кургану є й у практиці Кразнознам'янської археологічної експедиції керованої Г.А.Євдокимовим.

Біля с.Мала Лепетиха Велико-Лепетихівського р-ну знаходиться курганний могильник із 50 насипів, який на початку ХХ ст. досліджував російський археолог М.І.Веселовський. Кургани витягнуті ланцюжком вздовж лівого берега Дніпра у напрямку з півночі на південь. Могильник складався з декількох курганних груп, що знаходилися на високій ділянці плато між закінченнями двох давніх балок, які простяглися зі сходу на захід. В 1916 р. М.І.Веселовський досліджував так званий “Великий курган”. Його розкоп – “глуха” траншея 40x15 м, що перерізала південну південно-західну частину кургану до передматерикового рівня, де була відкрита могила (за нашою нумерацією №1).

В 1992 р. Краснознам'янською археологічною експедицією продовжено дослідження цього кургану, який отримав за новою

нумерацією №9 (Рис.1). Висота останців кургану 4,9 м, діаметр 70 м. В основі скіфської пам'ятки знаходився курган епохи бронзи висотою 1,6 м, діаметром 37 м з трьома похованнями: одним ямним та двома катакомбними. До скіфської доби належать два поховання, внаслідок спорудження яких курган був досипаний до сучасної висоти та оточений кільцеподібною крепідою і ровом. Насип скіфського кургану складався з вальків дерну. Особливий інтерес у даному кургані викликає скіфське поховання №4 (за нашою нумерацією), впущене у північну полу скіфського насипу кургану. Вхідна яма (2,9x1,5x1,6 м), прямокутна у плані, трохи розширювалась на захід у напрямку входу до камери. Загалом, вона зорієнтована за довжиною із сходу на захід, а її дно знаходилося на глибині 7,1 м. Перед входом до камери була сходинка шириною 0,4 м і висотою 0,9 м. Вхідний отвір під західною стінкою ями мав прямокутну форму 1,2x0,9 м. Вхід закрито однією великою прямокутною плитою, стиснутою з боків меншими. Плити стояли на дерев'яних колодах, нижні кінці яких було встановлено в рівчачок довжиною 1,3 м, шириною 0,2 м і глибиною 0,15 м, перед закладом на дні вхідної ями знайдено щитковий перстень.

Камера з'єднувалася з вхідною ямою дромосом (1,7x1,5x0,85 м), на склепінні якого залишились сліди знаряддя праці типу тесла. Камера (3,3x1,6x2,8 м) трапецієподібна у плані, розташована на одній вісі із вхідною ямою, розширювалась на захід, дно – на глибині 8,8 м, що на 0,5 м нижче дна дромоса (Рис. 2).

Біля північної стінки камери на циновці (2,1x1,2 м) із очерету лежав кістяк жінки головою на захід. На верхній частині черепа було видно залишки кістяної пластини білого кольору, що облягали лоб небіжниці аж до потилиці і мали вигляд напівдуги, шириною 3,5 см. На поверхні пластини червоною фарбою зображено ламаними лініями орнамент у вигляді концентричних овалів. Праворуч і ліворуч від черепа лежали великі золоті сережки корабликоподібної форми прикрашені напаяними візерунками в техніці зерні та скані, з двома фігурками качок (Рис.5,1). Біля правої руки небіжчиці стояв чорнолаковий скіфос (Рис.4). За її головою у прямокутній ніші лежав шкіряний горит зі стрілами (197 бронзових вістрів), а від дерев'яного луку, що також був у гориті, лишився відбиток верхньої частини. Поруч знаходилася

напівкругла ніша №2 (0,4x0,3x0,16 м), дно якої на 0,2 м вище дна камери. В ній знайдено набір із золотих та срібних предметів, що, можливо, прикрашали головний убір і предмети одягу (Рис.3). Більш конкретно на цих речах ми зупинимося нижче.

У південно-західному куті камери знаходилася ніша №3 з овальною тацею, на якій були передня частина тулуба корови та залізний ніж з кістяною ручкою, а поруч лежала червоноглиняна амфора. У південному куті була відкрита підпрямокутна ніша №4, в дно якої вкопано бронзовий казан з кістками вівці. Поруч з нішею стояла ще одна червоноглиняна амфора (Рис.4).

В північній стіні камери знаходилися дві глибокі ніші (№№5 і 6), побудовані під кутом до камери у напрямку з північного заходу на південний схід. У ніші №5 поховано дівчинку-підлітка, головою на південний схід. На її лівій руці – бронзовий браслет і перев'язка з намистин, на правій – залізний браслет. Біля голови були залізні пружинні щипці, веретено з кістки, залізне шило та бронзова таця, ойнахойя, дзеркало та черпак із залізними ручками (рис.4). В ніші №6 зафіксовано кістяк підлітка: його поклали на спині.

Розміри та діаметр цього кургану, вже не кажучи про значну кількість коштовностей, дозволяють віднести його до поховальних пам'яток скіфської знаті. Досить цікаво, що основою первісного насипу був курган епохи бронзи – явище, що трапляється лише зрідка у практиці спорудження великих скіфських курганів.

А тепер більш детально зупинимося на речах із ніші №2. Тут знайдено: золотий і срібний браслети (Рис.5,2,3), 2 стрічки, прикрашені напаяними до них вертикально фігурками сфінксів (Рис.6), а також значна кількість золотих платівок різної форми, трубочок-пронизок та намистин (Рис.6). Серед предметів було 44 штампованих пластинок із зображенням сфінкса, котрий стоїть з піднятою передньою лапою (розміри 23x30 мм, золото 700°, вага від 0,72 до 1,16 г). На половині виробів ми бачимо образи міфічних істот, обернених вліво, на інших – вправо. Пластинки ажурні, вирізані за контурами фігури.

Кожна бляшка має 8 отворів, 5 з яких використовували для нашивання. Форму цих сфінксів повністю повторюють платівки, напаяні на дві дуги, основа яких вузькі (3 мм) стрічки (по 11 фігур на кожній). На одному ярусі тварини йдуть вправо, а на іншому вліво, фігури сфінксів подвійні. Чільний бік рельєфний, а зворотній плаский. Хвости тварин зроблені з дротинок. Вінчики виконані із золота 585⁰. На смужці-основі є отвори для нашивання.

У ніші знайдено 144 трикутні платівки, прикрашені пуансонним орнаментом (псевдозерню). Їх розміри 10-11x10-11 мм, вироблені з золота 700⁰, вага від 0,23 до 0,37 г. Краї трикутників загнуті донизу, на зворотному боці у кожному із 3-х кутів напаяно по петельці для прикріплення до якоїсь поверхні. На 5 пластинках напаяно ще по додатковій петлі, один екземпляр вирізняється отвором: мабуть, внаслідок браку під час пайки, який не дозволяв протягти нитку до вушок. Подібну операцію здійснили й у випадку, коли вушко було відсутнє – на його місці зроблено отвір (Рис.6).

Наступна група – це 32 пластинки прямокутної форми, розміром 23 x 28 мм, проба золота 585⁰, вага коливається від 1,22 до 1,78 г. На них зображено “сцену шматування”: лев терзає знесилену лань. Обидві фігури подані в профіль головами вліво. Голова лані здійнята догори, передня права нога зігнута в коліні і знаходиться під шиєю тварини. Фігура лева менша за фігуру лані. Він стоїть прямо на спині лані, вп'явшись їй у шию. На пружку, що облямовує мініатюру, – ряд насічок. Вважається, що подібне розміщення фігур пов'язане з економним використанням поверхні бляшки, а, відповідно, і меншою втратою металу (Рис.6).

Даний сюжет широко відомий на території Північного Причорномор'я у IV ст. до н.е. Найбільш близькі до Лепетихівських бляшки із Чортomla (тільки на них лань зображена з рогами) [Онайко, 1970, табл. XL, 491 л], Товстої Могили і Братолюбівського кургану. Вони майже збігаються за розмірами та вагою, проте розрізняються за пробєю золота. Практично всі деталі, за виключенням деяких елементів, у цій серії бляшок відповідають одна одній, що дало можливість Б.М.Мозолевському зробити припущення про використання одного малюнку для виготовлен-

ня основи даного штампу [Мозолевський, 1979, с.208]. Однак, на відміну від вище перерахованих бляшок, що мають у кутах отвори для нашивання, на зворотньому боці бляшок із кургану №10 були припаяні 4 вушка. Слід відзначити дуже чіткий рельєф на всіх лепетихівських пластинках, можливо, внаслідок високої проби використаного золота.

Крім того, до нижньої частини одинадцяти платівок за допомогою 11 кілець прикріплено амфороподібні підвіски, що закінчуються припаяною кулькою (висота підвіски 22 мм): до трьох пластин – по одній, до п'яти – по дві, а ще до трьох по три таких підвіски (Рис.6).

Цікава золота ажурна пластина (проба 583⁰) із зображенням сфінкса, голова якого подана в фас, а подвійний тулуб у профіль. На зворотньому боці напаяно 4 вушка (проба 500⁰). Розмір бляшки 42 x 40 мм, вага 2,8 г (Рис.6). Найближча аналогія за іконографією – серед прикрас, знайдених у кургані Куль-Оба.

Дві платівки “підпрямокутної” форми із зображенням грифона, що рухається. Тіло істоти подано в профіль, повернене праворуч, голова обернена назад. У кутах виробу пробиті отвори для нашивання. Розміри бляшок 47-48 x 44 мм, проба золота 375⁰, вага 2,23 - 2,4 г (рис.6).

Вісім пластин “підпрямокутної” форми (розміри бляшок 51-53 x 60 мм, золото 375⁰, вага від 3,16 до 4,46 г), на яких зображено оленя (у профіль, обернений вліво). Тварина лежить із складеними під животом ногами, голова піднята. По краях платівок є отвори для нашивання, проте їх кількість різна, але не менша ніж 6 (Рис.6). Стан збереження бляшок поганий: вони зроблені з дуже тонкого золотого листа.

444 трубочки-пронизки з рубчастою поверхнею, виготовлені із золота 375⁰, вага коливається від 0,16 до 0,32 г, довжина 20-25 мм, діаметр 2 мм (Рис.6).

249 намистин у вигляді кульок діаметром 4 мм, зпаяних із двох напівсферичних половинок, виготовлені також із золота 375⁰, вага від 0,06 до 0,2 г.

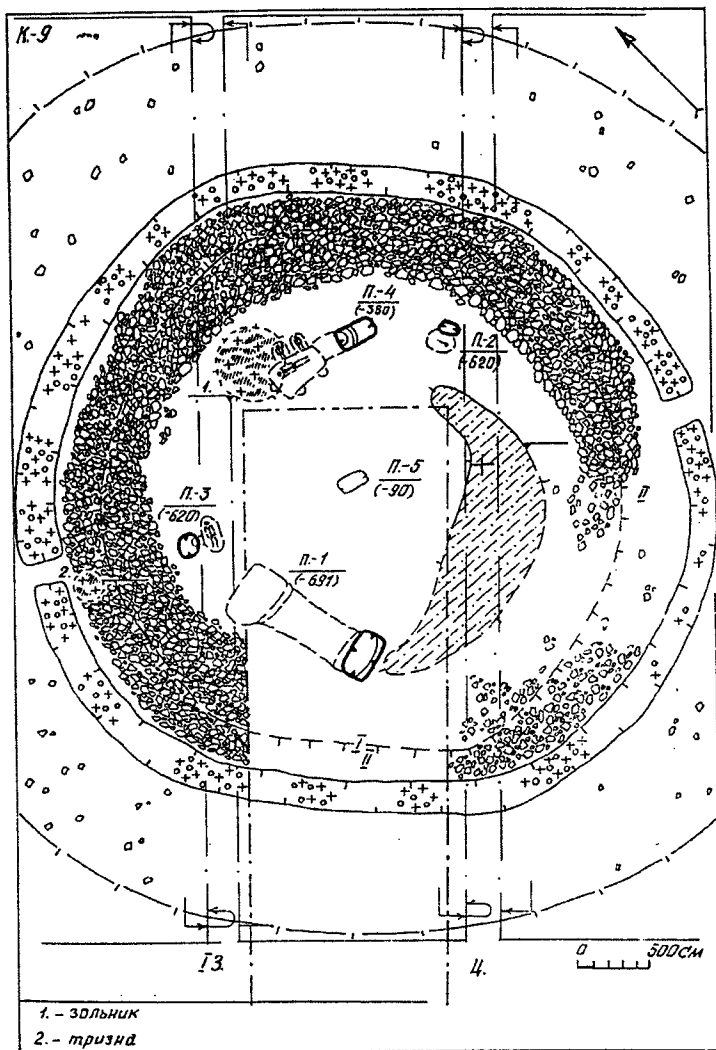
Підвіски (29 екземплярів) пустотілі у вигляді бутона квітки із семипелюстковою розеткою на вузькому кінці. На 28 підвісках верхня частина прикрашена ромбами, а на одній – квадратами. Вони зроблені із золота 375⁰ та 500⁰ (апробація провадилася різни-

ми експертами), причому в одному випадку до підвіски 500⁰ було припаяно вушко 375⁰, а до двох підвісок 375⁰ – по петлі з не дорогоцінного металу. Вага від 1,4 до 2,4 г.

Аналіз витворів давніх ювелірів, знайдених у ніші, як і всього інвентарю кургану, дає можливість віднести поховання до другої чверті IV ст. до н.е. Подальше вивчення матеріалів розкопок поховання може стати також хорошою основою для створення різних реконструкцій в тому числі – вбрання небіжчиці.

Література:

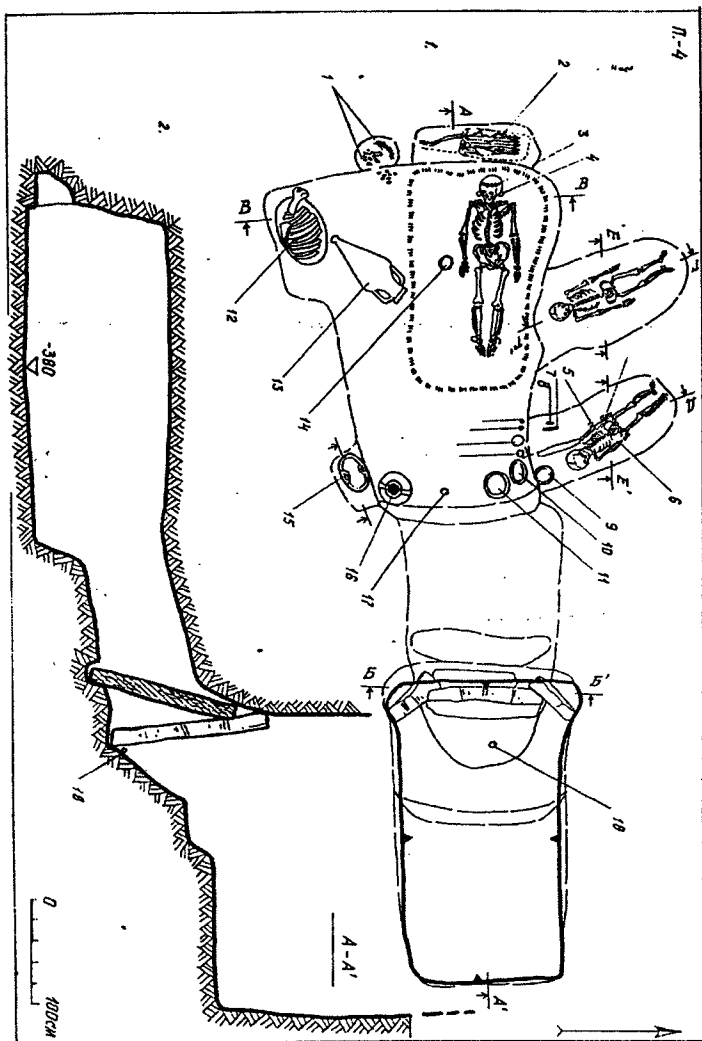
1. Онайко Н.А. Античный импорт в Приднепровье и Побужье в IV – II вв. до н.э. – М., 1979 – (САИ-11-27)
2. Мозолевський Б.М. Товста Могила. – К., Наукова думка, 1979.

с. ст. Малетиха

к. 9

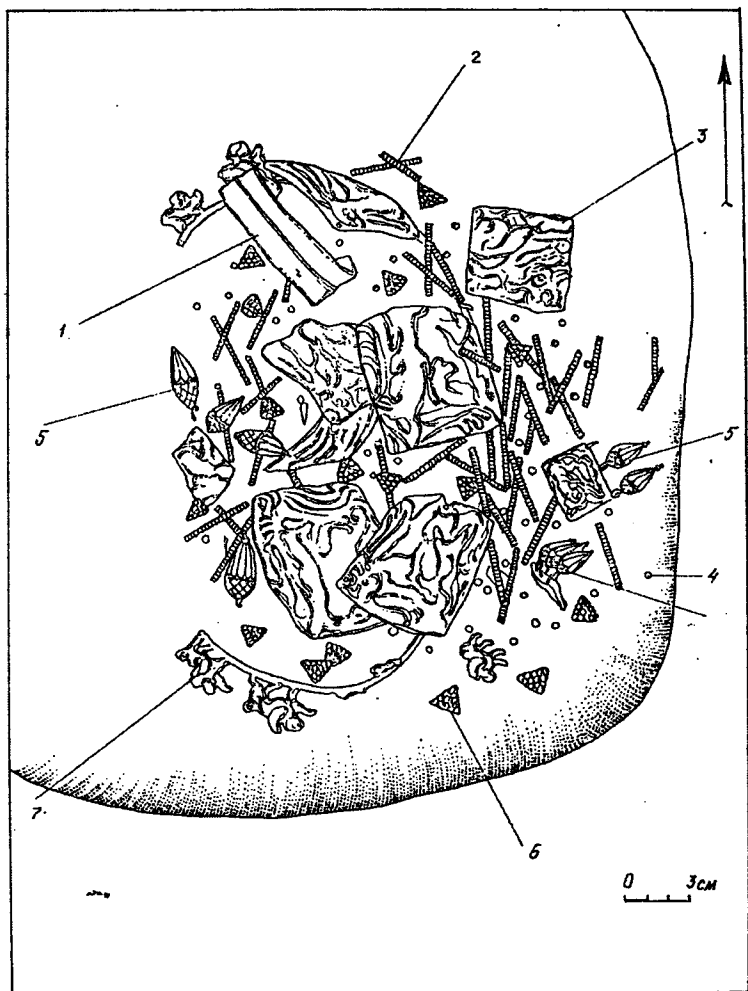
Рис. 1. План кургану № 9.

в. М. Мелитова
к. 9, п. 4

Рис.2. План похоронения № 4.

с. М. Мелетиха
к. 9, п. 4, тайник

Рис. 3. Ніша №2 в кургані № 9, п. № 4

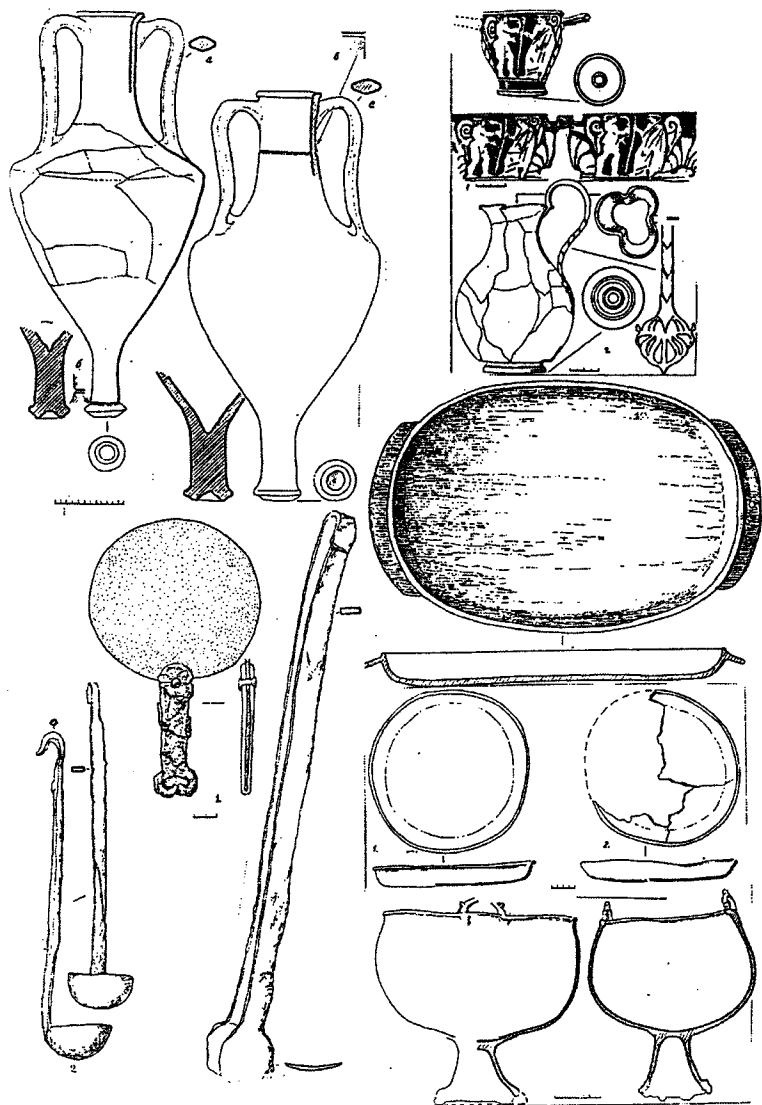
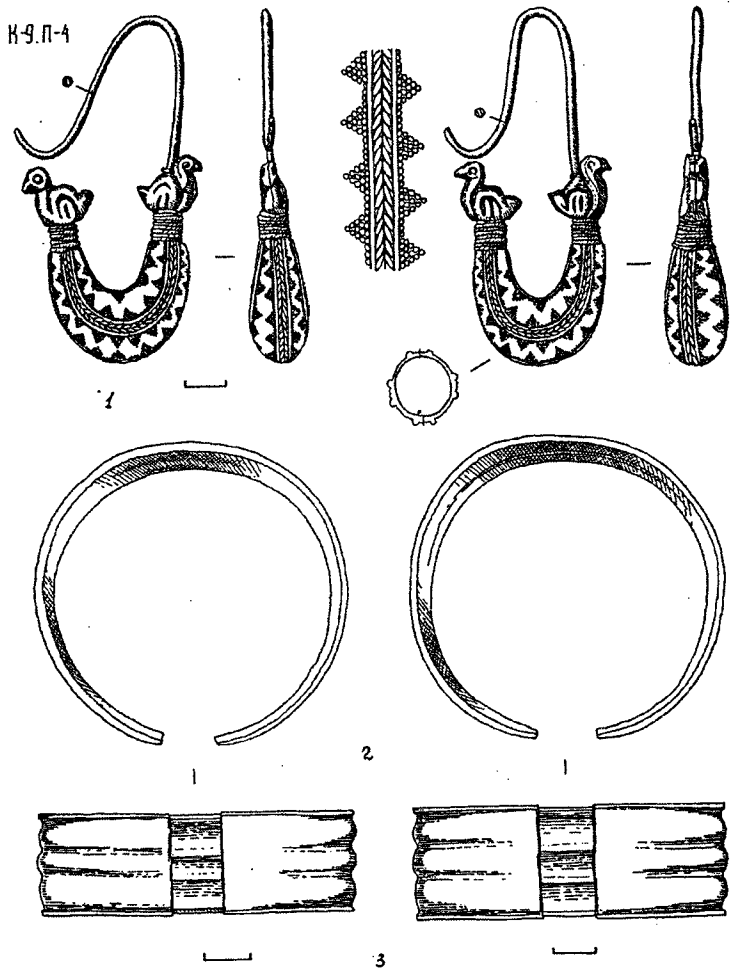

Рис. 4. Речі з ніш №№ 3-6.

с. М. Володимирова
к. 9, п. 4

Рис. 5. Золоті прикраси
з поховання № 4.

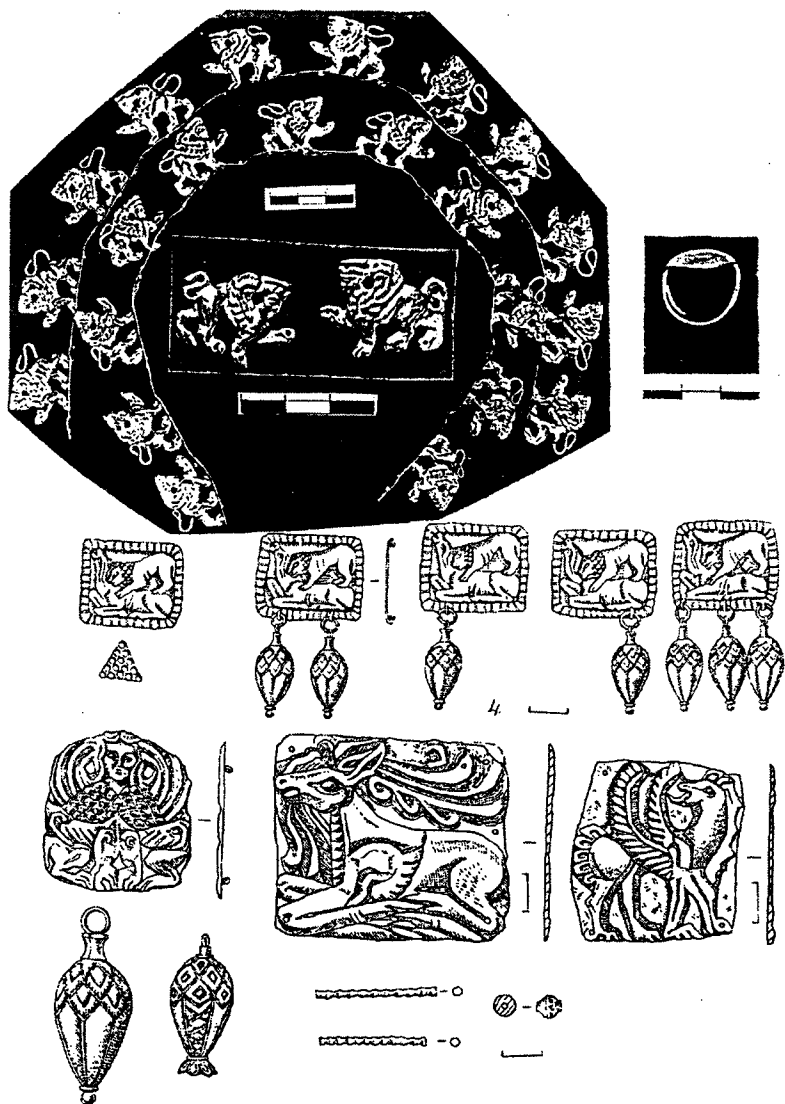

Рис. 6. Золоті прикраси з поховання № 4.